

сті літургійних і церковних предметів, що становили важливу ділянку українського цехового і народного мистецтва. За складну справу проектування і створення предметів церковного обладнання з дерева взялися мистецькі навчальні заклади Вижиці, Чернівців, Косова.

Джерела та література: 1. Андріюк П. А. Гуцульська різьба та інкрустація. – Косів: Писаний камінь. – 1998. – 64 с. 2. Будзан А. Ф. Різьба по дереву в західних областях України. – К., 1960. – 88 с. 3. Болюк О.М. Профілювання та різьблення у художній системі оздоблення дерев'яної сакральної архітектури Українських Карпат XVII – початку XX ст.. Автореф. дис. канд. мистецтвознав.: Львів. акад. мистецтв. – Л., 2000. – 18 с. 4. Родина Шкрібляків. Альбом / Упор. Р.В. Захарчук-Чугай. – Львів, 1998. – С. 7-10. 5. Станкевич М. Є. Українське художнє дерево XVI-XX ст. – К., 1995. – 480 с. 6. Моздир М. І. Федорук О. К. Різьбярство і народна скульптура / / Поділля. – К., 1994. – С. 439-450. 7. Тимків Б. М., Квас К. М. Виготовлення художніх виробів з дерева. – Л.: Світ, 1995. – С. 46-49. 8. Там само. – С. 46-49. 9. Шухевич В. Гуцульщина. Перша і друга частини. Репринтне видання. – Верховина: Журнал «Гуцульщина», 1997. – 352 с. 10. Українська етнологія: Навч. посібник / За ред. В. Борисенко. – К.: Либідь, 2007. – С. 134-136. 11. Хохол Ю. Ф. Резьба по дереву в горних районах Черновицкой и Станиславской областей УССР // Советская этнография. – 1953. – № 2. – С. 38-45. 12. Хрест в українському мистецтві: каталог виставки / В ред. М. Станкевича. – Львів, 1996. – С. 9-13. 13. Шухевич В. Гуцульщина. Перша і друга частини. Репретне видання. – Верховина: Журнал «Гуцульщина», 1997. – 352 с. 14. Мозир М. І. Різьбярство // Гуцульщина. – К.: Наукова думка, 1987. – С. 388. 15. Юрченко І. А. Візуальні й морфологічні закономірності орнаменту гуцульської різьби та їх використання в сучасній мистецько-освітній практиці: дис. канд. мистецтвознавства / Львівська національна академія мистецтв. – Львів., 2007. – 192 с. 16. Бушина Т. І. Декоративно-прикладне мистецтво Радянської Буковини. – К.: Мистецтво, 1986. – С. 73-103. 17. Домашевський М. Мистецьке різьблення по дереву // Історія Гуцульщини. – Чикаго-Львів, 1995. – Т.1. – С. 286 – 288. 18. Драган М. Українська декоративна різьба. – К., 1970. – 345 с. 19. Goberman Д. Гуцульщина – край искусства. – М. Л.: Искусство, 1980. – 92 с. 20. Броньковська С. До генезису гуцульських нагрудних хрестів // Українська хрестологія. – Львів, 1997. – С. 31 – 36. 21. Православні культові споруди Буковини: Дерев'яні церкви та дзвіниці середини XIV – початку XX століть. – Чернівці: Букрек, 2011. – 188 с.

УДК 393(477.85)

Божена КУЗЬМІНСЬКА

«ХОДЯЧІ МЕРЦІ» В СУЧАСНИХ ВІРУВАННЯХ ОПІЛЯН

Демонологія відіграла важливу роль у формуванні самосвідомості наших предків. У статті простежується рівень впливу «нижчої» міфології на світогляд сучасних людей, розглядаємо лише окремий вид демонологічних персонажів – «ходячі мерці».

Ключові слова: «ходячі мерці», Опілля, демонологія, міфологія.

Божена КУЗЬМИНСКАЯ

**«ХОДЯЧИЕ МЕРТВЕЦЫ» В СОВРЕМЕННЫХ
ВЕРОВАНИЯХ ОПОЛЯН**

Демонология сыграла важную роль в формировании самосознания наших предков. В статье прослежено влияние «нижней» мифологии на мировоззрение современных людей, рассматриваем только отдельный вид демонологических персонажей – «ходячие мертвецы».

Ключевые слова: «ходячие мертвецы», Ополье, демонология, мифология.

Bozhena KUZMINSKA

WALKING DEAD IN TODAY'S BELIEFS OPILYAN

Demonology has played an important role in the formation of consciousness of our ancestors. In this paper, which aims to track the level of influence «lower» mythology of the modern outlook of people consider only a single kind of demonological character – «walking dead».

Key words: «walking dead», Opilya, demonology, mythology.

Мерці, за народними віруваннями, – це люди, які померли і продовжують існувати в матеріальному, більш-менш зміненому вигляді, й перебувають у постійному контакті з близькими і взагалі з реальним світом [1, с. 9]. Умовно їх можна поділити на дві групи: тих, що померли вчасно, тобто природною смертю, та тих, що померли передчасно – в молодому віці, насильницькою смертю тощо.

Для мерців першої групи існують чітко визначені дні та суворо обумовлені періоди перебування серед живих. За українськими народними повір'ями, мерці збираються в церкві в Чистий понеділок (останній понеділок Великого посту перед Великоднем), а потім на урочисту Великодню службу Богу, після чого перебувають у хатах своїх родичів до «проводного понеділка, який через те й зветься проводним» [2, с. 10], тобто цілий тиждень. Мерці перебувають у своїх рідних також на Святвечір [3, с. 72-73] і на поминках [4, с. 12].

До другої групи відносимо мерців, які відвідують цей світ незалежно від святкових чи поминальних днів. «Мерці, – пише В. Гнатюк, – можуть ходити по сім світі з різних причин. Мерлець ходить, приміром, бо його земля не приймає, тому що за життя не обходив ніколи з процесією довкола церкви. Жінка ходить тому, що їй не вложили до рук свічки, коли вмирала. Чоловік ходить, домагаючись відправи богослужіння... Коли загалом людини не відпоминають, як вона умре, то Бог завертає її на сей світ, аби тут була доти, доки не заслужить собі на поминки... Найчастіше причиною приходу мерців буває жура за полишену родину і знайомих, прив'язання до них та любов» [5, с. 398]. Д. Зеленін називає цю групу мерців «заложними мерцями» і відносить сюди людей, які померли передчасно, часто в молодості, наглою або насильницькою смертю, а та-

кож самогубців, осіб, яких прокляли батьки, і пропалих безвісті (вважають, що їх вкрала нечиста сила) [6, с. 40].

На Опіллі розрізняють кілька джерел походження «ходячих мерців»:

1) люди, які померли передчасно, наглою або насильницькою смертю.

Сюди можемо віднести людей, які померли і залишили незавершені справи [7, арк. 5]; матерів, які залишили грудних дітей [8, арк. 9]; вбитих [9, арк. 20].

2) самогубці («*як хто сі повісит чи сі втопит навмисно, то по смерти не буде мати спокою на тамтїм світі і буде ходити між живих*» [10, арк. 12]; «*вішельник буде ходити, заки вину свою не спокутує*» [11, арк. 22]; «*...то страшний гріх, як хто си життє сам відбере! І душа музит між живими знаходити сі, поки гріх той не спокутує*» [12, арк. 29]).

За народними уявленнями «заложені мерці» перших двох категорій (крім матерів, що залишили грудних дітей) живуть на землі після своєї смерті рівно стільки, скільки вони прожили б у випадку, якби їх смерть була природною. При цьому вони живуть на місці своєї смерті або ж на місці своєї могили. Зокрема, утопленик «сидит на тім місці, де утопивси, аж другий там утопит си, аж тоги іде душа до Бога на розправу» [13, с. 202]. Після смерті вони зберігають і свій характер, і всі свої прижиттєві потреби, здатні переміщуватися. На Опіллі існує багато переказів про те, що в будинках, де хтось повісився, нечисто («*...там у тій крайній хаті, ніхто не може жити, вже, може, п'ятий господар її купує і продає. Там така баба, вона троха мала шп'ака* (була несповна розуму. – Б. К.), *повісила сі, а тепер ніхто не може жити – лихе не дає*» [14, арк. 2]). Те саме стосується й утоплеників: «*там під лісом у ставку хлопець втопивсі, то люди видьит не раз, як на березі сидит*» [15, арк. 11].

Опіляни вважають, що ходячі мерці це вже не ті люди, яких вони знали, а лише нечистий в їх подобі. Особливо це стосується чоловіків, що приходять після смерті до своїх дружин і підтримують з ними інтимні стосунки. Виняток становлять матері, які приходять до своїх маленьких дітей, а також чоловіки чи жінки, що приходять уві сні до другого з подружжя і дають поради по господарству, допомагаючи тим самим адаптуватися і звикнути до їх смерті.

3) особи, яких прокляли батьки («*...знаєте, в Гринихи був син. Файний такий хлопчиско, добрий. А як натив сі – чиста звірину був. Що вона сі коло него набїдувала!.. Аж раз не витримала – і заклела єму. Так страшно. З великого жили заклела: «Йди, – каже, – би с сі більше не вернув!» І так сі стало. Впов п'єний в рїв та й по всьому. Вже давно нема ні Гринихи, ні її другого сина. Вже сі й хата завалила. То мені ше за них мої баба вповідали. А він, той син, по нині там стоїт. На тім місци, де була брама. Люди вночи видет. Я сама раз видїла*» [16, арк. 6]; «*...то страшне, як мама своїй дитині закляне! Тота дитина по смерти буде ходити, вину покутувати*» [17, арк.18]; «*...в нас там єдна в селі двох синів мала. Старший добрий такий хлопець: всьо ї помагав, робив, як віл, – з шкіри вилазив.*

Але вона його на бік вженила, бо хтіла би сі при ній молодіший лишив. Вона в того Василе всьо пхала: шо ліпше їсти – всьо йому (де в нас тоди діти чукуляду виділи, а він їв) на него мало шо роги не закладала, їсти в ліжку носила. А як сі зістаріла і ходити вже не могла, то він і навіть ліжки води не подав!.. І вона го проклела: «Шо би ти, – каже, – на там-тім світі спокою не мав!!!» І шо ви думаєте? За пару літ Василь вмер і від тоди люди видст, як він вночі якісь відра носит, поле оре (сам плуга тегне), косит... Покутує так» [18, арк. 15]).

Ходячі мерці цієї категорії, на думку опілян, не мають чітко визначеного локусу. Вони можуть показуватися неподалік того місця, де вони жили, або виконувати ту роботу, за невиконання якої були свого часу прокляті, і т. п.

4) люди, при похованні яких не було дотримано обряду («не можна мерця **вперед головою виносити**, бо буде **приходити**» [19, арк. 21], «як не хочете, би мрець приходив, то треба дуже слідити, би **свічку дали в руки**, винесли вперед ногами» [20, арк. 13], «...я, як ховала чоловіка, дуже плакала і не **розв'язала** йому **ноги**. Вночі **снит** сі мені, що **прийшов** чоловік до мене, сів на ліжку та й каже: «Шо ж ти мені **ноги** не **розв'язала**? Я **ходити** не можу, лиш **скачу**. Ні тобі в господарці шось **помогти**, ні нічо...». І так, знаєте, приходив, поки я не **викопала** і не **розв'язала** му **ноги**» [21, арк. 5], «...там в нас в одній дитина **вмерла**, шість років малій було, **рака** дістала і не **спасли** доктори. Я думала, шо **Марусі** сама в **могилу** зійде, так вона **плакала** – **світу** **Божого** не **виділа**. **Нема** за **пару** **днів** **Марусі** каже, шо **мала** **приходить** до неї, но не **йде**, а **скаче** і **ревит** **сильно**. Я до неї кажу: «**Ти** **певно** **малій** **ніг** не **розв'язала**...». «**Та** **не**, – каже, – **розв'язала**!». **Аж** **десь** **за** **пару** **днів** **мала** **сі** **їй** **приснила** (**десь** **неділю** **приходила** до неї **каждую** **ніч**) і **сама** **сказала**, шо **не** **може** **бавити** **сі** і **не** **вспіває** **за** **другими** **дїтьми**, бо **має** **з'езані** **ноги** і **но** **скаче**, а **всі** **сі** **з** **неї** **сміют**... **То** **тоди** **викопали** і **дійсно** **ноги** **були** **з'езані**» [22, арк. 9]). До обов'язкових поховальних обрядів, порушення яких може призвести до того, що мрець почне ходити, належить також дотримання певних заборон, зокрема заборони залишати вдень чи вночі покійника в хаті самого або ввечері чи вночі без світла [23, с. 179]: «**щоб** **лихе** **до** **тіла** **не** **приступало**» [24, арк. 21]. Власне це пояснення, на думку наших респондентів, є ключовим у генезі ходячих мерців: «...**то** **не** **мрець** **ходить**, а **дїтько** **в** **його** **подобі**» [25, арк. 19]; «...**шо** **вам** **може** **вмерлий** **зробити**? **Ніц** **не** **може**. А **то**, **шо** **ходить**, **то** **не** **вмерлий**, а **той**, **най** **не** **кажу** **хто**...» [26, арк. 25].

5) нехрещені діти («**йик** **мале** **вмре**, а **вхрестити** **не** **вспіют**, або **аборт** **жінка** **зробит**, **то** **тота** **дитина** **може** **потім** **приходити**...» [27, арк. 27]; «як **жінка** **поронит** (**не** **шось** **сі** **стане**, а **спеціально** **шось** **собі** **зробит** і **поронит**), а **дитину** **тихонько** **десь** **закопає**, **то** **мале** **буде** **ходити**...» [28, арк. 2]).

На основі польового матеріалу, зібраного на Опіллі, не можемо виділити покутників в окрему категорію ходячих мерців, як це робить Воло-

димир Гнатюк, оскільки покутниками можуть бути мерці кожної з вище виділених категорій за певних обставин.

З'являються мерці переважно у антропоморфних іпостасях. Як і всі інші духи, вони можуть «перекинутися в живу істоту, наприклад, у kota (зооморфна іпостась. – Б. К.) або у мертвий предмет, наприклад, простирadlo» [29, с. 398]. Схильні вони також і до перетворень: «з простирadla перекидається у хлопа, високого, як дерево, а потім у свічку» [30, с. 398].

На Опіллі мерці найчастіше показуються людям так, «як за життя виглядали» [31, арк. 35] або так, як їх «на тамтой світ спорядили» [32, арк. 20] і роблять звичні речі: допомагають у господарстві, рубають дрова [33, арк. 9], клепають косу [34, арк. 3], або просто відпочивають у звичних для них місцях («так, як все, стоїт Василь на фіртці і файку курит» [35, арк. 32]). Інколи мерці приходять до своїх жінок (чи чоловіків) у сні, а потім залишають у хаті якісь сліди свого приходу: прим'яту подушку [36, арк. 33], брудні сліди від взуття на підлозі [37, арк. 3]; зсунуті з місця речі [38, арк. 17]; плями на постелі, особливо у випадку, якщо людина померла від ран» [39, арк. 36]).

В інших іпостасях мерці на Опіллі з'являються рідше. Рідні, що сидять коло померлого, інколи бачать **білого kota** в кутку чи на подвір'ї («...як баба померла, я ше мала була та й більше по дворі, по хаті ходила, як коло вмерлої сиділа. То я виділа **kota** такого **білого великого**, по подвіру ходив, а ні в нас, ні в сусідів такого kota не було. Потім ше вуйко казав, що того kota видів пару днів по похороні» [40, арк. 6]; «я, як сидів коло тата, а так ми жаль було, бо тато помер ше молодим, говорив з ним троха, аж повертаю голову, а в куті такий великий білий кіт сидит, вмиває сі. Я вставати – а кіт в сторону і цеза...» [41, арк. 19]), **біле простирadlo** в кутку («...дідо як вмерли, то мама мої виділи в куті близько трумни таке біле простирало лежало, а як підійшли, то простирала вже не було. Мама все казали, що то дідо був» [42, арк. 5]). На межі цвинтаря (з-під огорожі цвинтаря або з рова, яким обкопують цвинтар), де хоронять самогубців і нехрещених дітей, люди часто бачать **собаку** переважно **білої масті** («...ми йшли з празника, ніч була, темно, а треба було йти поза цвинтар, там ззаду, поза рів, де ховают тих, що собі життя відобрали. Йдем, аж відти, з рова, летит **псиско білий**, якийсь такий, що в нашій селі такого нема. А Марціночка стара мені потому вповідала, жи того пса там чисто видьит ночіма, а в день – нема...» [43, арк. 8]; «там з межі цвинтаря нераз такий **білий песик**, малий такий, файний, вилітає і так вам до ніг прискакує, а потім цезає...» [44, арк. 1]). Інколи мерці можуть приймати невидимий (невидимий) образ, при якому видно дії і чути звуки, а самого мерця не видно («покійна ше довго по смерті до дітей приходила, **колицу колисала, груди давала (було чути як дитина ссе)**» [45, арк. 4]; «до мене свекруха приходила, вона мене за життя не любила, і так **тарабанила банисками і гримала дверима**, що ніхто спати не міг...» [46, арк. 22]). Виключно в невидимому вигляді мати приходять до грудних дітей, коли вони

дуже плачуть, інколи колисання колиски може супроводжуватися легеньким вітерцем, при тому жодного протягу в кімнаті нема: вікна і двері зачинені [47, арк. 4].

На відміну від зафіксованих у літературі образів утоплеників («потопельник виглядає як звичайний чоловік, лише чорний, як вуголь, та має дуже довгий волос» [48, с. 401] або ще може бути весь білий [49, с. 202] і як «побачить чоловіка, зараз регочеться» [50, с. 401], висуває з води чорну руку або страшне чорне чоло [51, с. 253]), за уявленнями опілян, вони найчастіше показуються у вигляді **чорної тіні** в очереті («самого топельника не видно, но **тінь якась така на воді сі покаже, і вас та як спараліжує чи шо, і ви починаєте топтати сі**» [52, арк. 11]; «**як іс те виділи на воді якусь таку тінь, а там сі того року хтось втопив, то потопельник вам сі показов...**» [53, арк. 36]).

Повісільники ходять неподалік того місця, де скоїли самогубство, і волочать за собою довгий шнурок («...в нас раз селом йшов вішельник. Йшов від старої клуні, де сі повісив, і до роздоріжжя – люди го виділи. Такий страшний, синий, язик вивалений, очі викочені, і шнурок, на яким він сі повісив, ззаду сі волочив...» [54, арк. 9]). Однак подібних історій дуже мало. Найчастіше повісільники невидимі, але їх присутність відчувається, оскільки в місцях їх загибелі чути звуки, джерело яких невідоме («там в нас в лісі хлопец молодий повісив сі, то як йти мимо, то все **дерево, на яким він висів, так тріщить, як би сі ломало**» [55, арк. 37]; «...в нас дівчина пошукала си дитину, а він сі не женив. Мама ї вигнала з хати, а вона пішла та й сі повісила в стодолі на бальку. То в тій стодолі від тоди **каждую ніч гримас, стукає і чути, як мала дитина плаче**» [56, арк. 31]), або чіпляється блуд («**кажуть, шо в тих місцях, де сі люди вішають, то блуд сі чіпає**» [57, арк. 24]). Не зустрічаються на Опіллі й описані в літературі зооморфні й предметні іпостасі повісільників [58, с. 402].

Активізуються мерці у певні періоди. В народі, про що стверджує ряд дослідників, вірять, що стається це переважно у піст [59, с. 51], у Страстний тиждень перед Великоднем [60, с. 124], на «задушки» [61, с. 131], а також вночі [62, с. 51], тобто від заходу сонця до «перших півнів» [63, с. 130, 131, 134, 135, 136; с. 47.].

Інколи з'яви мерців пов'язують з фазою місяця [64, с. 145; с. 52], особливо це стосується потопельників, які, як вважається, можуть показуватися на новий місяць [65, с. 155] або просто в місячні ночі в місцях загибелі [66, с. 202].

Опіляни теж вірять, що «ходячі мерці» активізуються вночі, починаючи від заходу сонця до «перших півнів» [67, арк. 21]. Потопельники і повісільники можуть активізуватися і вдень, і вночі [68, арк. 25].

Обмеженим, однак тривалим є час «ходіння» мерця. Найдовшу покуту, на переконання опілян, мають самогубці: «**як хто відбере собі життя, то є найтяжчий гріх, бо то він не сам зробив, а з тим, не при хаті мовити, і мусит довго покутувати**» [69, арк. 3]; «**Василь Колодій, як повісив сі, то**

ходив щось три роки, люди его виділи і на дорозі, і коло хати, і навіть коло магазину» [70, с арк. 6]; «Ганька Вовкова, у нас туво така єдна була втопила сі, то щось, може з рік, на березі сиділа і плакала» [71, арк. 5]. Однак не завжди самогубці покутують. Здебільшого, як кажуть опіляни, «вони ходет, бо віддали тому душу, і він тепер ними керує» [72, арк. 10]. Термін перебування на землі таких мерців необмежений: «хто знає кілько воно его може так водити, кого більше, кого менше» [73, арк. 28]; «Олекса Баран (там на другім кінці села є хата) десь може вже з десіть літ як сі повисив, а в хаті товче сі і товче сі, донині ніхто там не живе, бо не дає» [74, арк. 20]; «жінка така... її все видет на дорозі туво на трасі, лише в однім місци, там дерева такі файні високі ростут. Тако йде перед вами і цежає. Кажут давно колись, то це мої баба нам'стали, там сі якась повисила» [75, арк. 26]. Головна функція таких самогубців – лякати людей, доводити їх до хвороби або навіть зводити їх зі світу: «та чого ходет? А во люди страшити» [76, арк. 3]; «воно, як сі вчепит, то може чоловіка так завести, шо го зі світа згладит або зара бере слабує» [77, арк. 6].

В. Гнатюк стверджує, що «повісільники, як і потопельники, мають право ходити по смерті сім літ та лякати людей [78, с. 220], при цьому потопельник показується людям щоразу, як настає новий місяць, у тому місці, де втопився [79, с. 154]. Однак на Опіллі таких версій ми не знайшли.

Функції мерців визначаються їх прижиттєвими обов'язками, почуттями і вчинками. Найчастіше у літературі описується, як мама приходить колисати і годувати залишених дітей, оскільки, за народними уявленнями, материнський інстинкт сильніший за смерть. Батьківський інстинкт теж буває досить сильним, хоча, за переказами, дещо слабшим від материнського [80, арк. 8].

На другому місці – оповіді про відвідини коханих, оскільки сильні почуття, з одного боку, і велика туга, з другого, не дають розірвати зв'язок між чоловіком і дружиною, нареченою і нареченим. Чоловік, як правило, приходив до дружини допомагати в роботі, дає поради по господарству: «ходив він троха ни рік, нараджував, йак майи газдувати...» [81, с. 129]; «на третю ніч приходи ўмирлий і буди свою стару... кажи: нех сибі постаўльят (діти) на лутерийу ті нумери, то виграйут вилику суму» [82, с. 133].

Дещо інші стосунки між закоханими, тут дуже міцний зв'язок вважається небезпечним, оскільки мерлець може «забрати» живого з собою. Показовим у цьому плані є запис В. Гнатюка про дівчину, яка так кохала парубка, «жи ни могла биз него дихати» [83, с. 139].

Значно менше трапляється розповідей про потойбічні стосунки батька з дочкою, до того ж йдеться виключно про справи майна та хазяйства, яким господарі продовжують цікавитися і після смерті, вони дають поради та розпорядження [84, с. 18].

Якщо померлий мав пасіку, він може продовжувати господарювати там.

Кажуть, що мерці суворі кредитори. Один мрець протягом тридцяти років відвідував боржника, доки той не поклав на могилу позичених грошей. Не менш суворо переслідують мерці і тих, хто брав їхні речі, при цьому чуливість мерців до права власності межує часом з дріб'язковістю [85, с. 18].

Щодо покутників, то їх основна місія – спокутувати гріх, якого допустилися при житті.

Функції мерців, за розповідями опілян, не відрізняються від описаних у літературі. Найчастіше, вважають опіляни, мерці ходять тоді, коли їх не відпускають з землі якісь незавершені справи, обов'язки, а також велика туга за ними тих, хто залишився: *«ходить мрець, як має великий жаль за живими, або хтось йому велику кривду зробив, буває, що ходит за борги то або він що винен або йому хтось, за брехню, як хто неправдиво свідчить або через него хтось несправедливо страждає»* [86, арк. 34]. Чи не найпопулярнішими є розповіді про те, що померлий чоловік приходить до своєї дружини або навпаки [87, арк. 11].

Цікаво трактуються стосунки закоханих, коли хтось з них помирає: *«не можна дуже сильно плакати за кавалером, то не є шлюбний чоловік, вас ніч не з'єзує, а ті плачі може підслухати лихе, і буде приходити»* [88, арк. 14]; *«то, прошу вас, як дуже заводити за хлопцем або за дівков, то можна стегнути їх з того світа, і тогди едно по друге приходить»* [89, арк. 10]; *«як нема шлюбу, то не може бути плачу, бо може собі того (чорта – Б. К.) виплакати»* [90, арк. 27].

Далі йдуть перекази про те, як матері після смерті приходять доглядати своїх дітей: *«ту во в нас одному вмерла жінка і лишила маленьку дитину, та й та дитина вночі плакала та й не давала му спати. Аж раз чує плаче – і зразу стихло, а далі зачила сі колиска колисати і дитина вснула. Так му до року цюночі бавила»* [91, арк. 8]; *«Марта Кравців, вчителька була, як вмерла, а лишила грудну дитину, то до року приходила колисати чоловік пробудит сі, дитина спит, а колиска гойдається»* [92, арк. 12].

Стосунки з людьми ходячих мерців регламентуються їх функціями. Мерці, яких утримують «у цьому світі» незавершені справи або сильні почуття, як правило, вступають у контакт з рідними або близькими їм людьми. До цієї категорії уфkt;fnm головним чином матері (рідше – батьки), які залишили сиротами маленьких дітей («... вмерла моя жінка, а моя Вірунька, донька, мала три місяці. Прийде ніч – дитина плаче-заходить сі, і я ніч не можу вдіяти. На четверту ніч я вснув, як дерево. Сховив сі дець по дванадцятій. В хаті тихо, лише колиска поскрипує – гойдаєт сі. Ов! А то що?! Сввічу. Колиска гойдаєт сі, мала спит і сміє сі так леонько. А я промовив голосно: «Дыкую тобі, Оксанцю (так сі моя жінка називала), дыкую золотце». Перехрестив сі і лыг. І більше вже мала вночі не плакала. Але колиску чув см не раз!» [93, 14]; «покійна ше довго по смерті до дітей приходила, колиску колисала, грудь давала» [94, арк. 21]), а також подружжя, головним чином чоловіки, які мимоволі переклали на плечі своїх «по-

ловинок» господарський тягар. Ці стосунки, як правило, виглядають дуже органічними: «нараджував, йак майи газдувати його жінка і так розмоуяу, йак живий з нею» [95, с. 129]. Подібні розповіді зустрічаємо і на Опіллі: «покійний приходив до мене, я його та, як в сні виділа, він все мені радив, що робити...» [96, арк. 26]; «...а до Мариськи Кривої що – її небіжчик не приходив? Приходив, у господарці помагов, що треба було. І то багато хто видів, як він ночіма дрова рубов, чи що друге...» [97, арк. 9].

Іноколи мерці приходять до живих, щоб попросити їх не плакати за ними, бо вони мусять збирати ці сльози в якийсь посуд і носити з собою [98, с. 400]: «не знаю чи снилося мені, чи справді так було, але ніби прийшла моя Маруся і просить: «Не плачте за мною, мамо, бо я вже собі руки відрами пообривала – так тяжко ваші сльози носити» [99, арк. 39]; «...вмер мій чоловік молодим, що ми три роки жонаті були... І я плачу, день і ніч плачу... Місці не маю... прошу смерти в Бога... Аж раз приходив чоловік до мене вночі і каже: «Чого ти за мнов плачеш? Я вже сьому світови не належу, і вже тобі не чоловік! І якби с навіть вмерла, то ми ше с тобов і на тамтїм світі дваїцїтї літ видїти сі не будем...» [100, арк. 41].

У літературі, зокрема В. Гнатюком, описано чимало прикладів інтимних контактів подружжя після смерті одного з них: «чоловік... приходив до жінки, гримав у стіл і лізе на ліжко; приходив до жінки ночувати, але вона виривається від нього; ...ходить три роки до жінки, спить з нею і має з нею двоє дітей» [101, с. 399] тощо. На Опіллі таких прикладів теж чимало: «...так сі любили і жили душа в душу, що і по смерті приходив він до неї. І жили як чоловік з жінков. А то ніхто не знов аж заки живїт сі не показав...» [102, арк. 9]; «приходить до неї чоловік з того світу і спит з нею, всьо як при житю...» [103, арк. 11].

Проте якщо контакт з ходячими мерцями не перервати, то це стає небезпечним для життя. На Опіллі поширені розповіді про те, як мати приходив після смерті колисати малу дитину і дає їй ссати груди, і якщо цей контакт триває довго, то дитина перестає їсти щось інше, окрім цього «материнського» молока, і за якийсь час помирає (на всій території Опілля): «...мені чоловік розказував еден, жи померла жінка. А лишила сі дитина за півроку. І він казов: «Ну поховали жінку, ну, дитина плаче! Я колишу, я хто знає що – нічо не помагає! Я вже так зі злости, каже, тов колисков так колишу – нічо не помагає. На раз колиска стала – хитнути не годен. І я чую, як дитина цмокає цицьку – дитина ссе. То я, каже, сам чув, як вона ссала. Ну, і так кілька раз, і та дитина померла». Мама забрала» [104, арк. 27]. Те саме стосується і випадків, коли чоловік ходить до жінки після своєї смерті і має з нею інтимні стосунки: «Приходив до Мариськи чоловік, спав з нею, всьо, і зачила Мариська марніти на вочох: так жи їдна шкіра і кости лишили сі. І таки забров ї на тамтой світ...» [105, арк. 28].

Цікаво, що мерці можуть правуватися з живими за забрані в них речі або за борги: «...в нас був випадок. Вмерла одна жінка. А вона так любила файно вбирати сі, що другі ї завидували. То це ї добре ноги не застили, як

прийшла сестра і ті лахи забрала. А донька дуже плакала за мамов і не дивила сі. То вона тій сестрі – та вмерла – не дала спокою аж поки тота ті лахи не принесла назад. А ще вона була взяла кульчики і поставила до шафи і забула. То вмерла і про кульчики нагадала. Мусіла всьо віддати» [106, арк. 30]; «Іван Гургула був винен гроші Петрові Миколайшину. Приїхав з Москви, гроші привіз, але не віддає. А тамтой сі не впоминає. Аж рас – Петро вмер. І снит сі Иванови: Віддай гроші жінці. – Не маю. – Маєш. Там на полиці в цукерниці маси. – І мусів віддати» [107, арк. 4].

Що стосується вісельників, то, якщо оселитися в домі, де було здійснено самогубство через повішення, ніколи не буде злагоди, лише постійні сварки і хвороби, вночі може стукати, кидати предметами, лякати*, а якщо бачать, як повісельник йде полем і тягне шнурок, на якому повісився, може бути засуха, або цього року на тім полі не буде врожаю**.

В будинку, де було когось вбито, можуть хворіти і помирати діти («...во ту в сусідів, зара за керницев, дівчина сі віддавала. Ну, і прийшов гість з другого села гуляти та й другий гість го забив, не забив, а зарізав! Вродила сі една дитина, не доношена, вмертва. Вродила сі друга... Мала п'єтеро дітей і жадна дитина не жила, ні одна. Все погинуло. Копали в сінвох ту кров, копали і копали, і була, і була, і була. Чим більше копали, тим гірше чогось була. І, розумієте, то вже він вмер, вона вмерла, та жінка вмерла, така невеличка файна була баба. Поселили сі другі. Ну, то з його родини брат рідний, донька братова. Поселила сі ту з дитинов в тій хаті. Чуєте, та й дитина з лікарні не вилазит, шо привезут додому, а вдома дитині дихати навіть не дає, душит дитину і душит дитину, і гулі дитині повискакували! Та й вона знов до лікарні» [108, арк. 19]).

Як бачимо, стосунки з мерцями є небезпечними. Звідси – ряд правил і заборон, яких потрібно дотримуватися при контакті з ними. Найперше – мерців не можна зачіпати: «Йде собі, то нех іде, а то зачипити не можна» [109, с. 132]. На Опіллі кажуть: «не чіпай нікого і нічого – і воно тебе не зачепит»***. Не можна, готуючи поминальний обід, відсувати горшки спідницею, бо чорт забере душу покійника до пекла [110, с. 133]. Після заходу сонця біля води не можна свистіти, «бо потопелники вихогі из води и суши сі на каміньих, а як засвищи, то они спугі сі и скачут у воду та й кленут» [111, с. 55]. На Опіллі ця заборона виглядає по-іншому: «не можна ввечер свистати коло води, бо свистом сі викликає т'опельників» [112, арк. 13]. А ще кажуть, що «за мирціў ў нїцї більши не можна сьї заклада-ти, тільки ў помараньку,.. а за гроші то ўмерлец майи приступ і того, що сьї заклаў, задуши» [113, с. 137]. Якщо ж уже сталося так, що спілкування

* Села Золочівського, Миколаївського та Городоцького районів Львівської області.

** Села Золочівського, Миколаївського та Городоцького районів Львівської області.

*** По всій території Опілля.

з мерцем неминуче, розмову треба починати з тричі проказаної формули: «Всякое диханіє хвалит Господа Бѣга. Чогѡ душѡ потребує?» [114, с. 146]. Відповідь повинна бути «Я хвалю!». Найпізніше після третього разу мерлець повинен заговорити. Опіляни вважають, що якщо він не говорить і після третього разу (на всій території Опілля теж запитують: «Всякое диханіє хвалит Господа Бѣга. Чогѡ душѡ потребує?»), контакт треба негайно припинити: «*як не обзивається і за третим разом, більше не треба до нього говорити., бо то не християнська душа, лиш той, не при хаті згадуючи*» [115, арк. 11].

У народних віруваннях відомі певні заходи безпеки (обереги) проти усіякої шкоди, якої можуть завдати мерці. До найсильніших оберегів належать хрест, ікона, молитва, вогонь і свячений мак-видюк: «Дід зачыв сї хрестити, пацір відмавляти, зліз з печи, тай став палити на серед хати. Вмерлі все до него, а він то сї молит, то розпаленими скипками на них пече...» [116, с. 132]; «...бирі з себе корунку (іконку. – Б. К.), жи мала на шійі, кинула на него, та й той ўмирлий не може ўстати» [117, с. 140]; «...дыт... ўзяў тей положиў на того ўмерця сьвячений гобразок Суса Христа... кажи мирлец ду себи: Щоб мині ни той камінь посьвячений на грудех, тоб йа ўстаў» [118, с. 135]. Дісвим засобом вважається свячений мак, якого треба насипати в труну («віткопáli гріп... і насипали йму там поўно маку» [119, с. 134]) або посипати ним від могили до порога будинку, в якому з'являється мрець [120, с. 47; с. 81]. Вважається, що мерці мають певні обмеження не тільки в часі (до перших півнів), а й у просторі – до якоїсь межі: «він ишоў сам, а їх кілко ишло богато тай зачъили сї за ним уганьити, але він скочиў борзо за межу и они сї вернули» [121, с. 51]. На Опіллі такою межею вважають паркан, ворота, поріг хати: «*вмерла йшла за ним до самої брами*» [122, арк. 31]; «*той повісельник таки за ним біг, аж як вже в себе вдома скочив Іван через поріг і закрив двері, – вступився*» [123, арк. 15]; «*як мрець вас переслідує і не годен сї від него відчепити, треба зайти за паркан, навіть чужий, він може вас страшити, але зробити – нічого не зробит*» [124, с. арк. 15]. Інколи таку межу створюють штучно: «*треба взяти свяченої крейди, обмалювати коло довкола себе, і вже до вас не приступит ні мрець, ні що друге лихе*» [125, арк. 33]. Нам не вдалося зафіксувати на Опіллі жодної розповіді про вогонь як оберіг. Головним оберегом опіляни вважають молитву, а також хрест, зокрема, натільний, ікони – медальйончики тощо: «*та то люди у різне вірують, але найсильнішою є молитва, як вона не pomoже – ніц не pomoже*» [126, арк. 1]; «*і це добре мати при собі хрестик або образок, бо часом людина так сї перестрашит, що не годна молити сї, а то вам допоможе*» [127, арк. 9]. До речі, власне молитва витіснила всі інші способи захисту: поставити під горнець свічку, що була 12 разів коло паски, а коли мрець прийде – зняти горнець; при світлі мрець стає видимим і після цього перестав ходити; зловити мерця на свячений пояс і покликати священика; зробити щось таке, щоб мрець здивувався з того, що мертвий приходить до живих [128, с. 216]; кинути в мерця подушки навідліг або вдарити його

навідліг в обличчя» [129, с. 216]: *«Найлітше дати на девіть чи дванайцять Служб Божих за упокій душі, і перестане ходити»* [130, арк. 20] – переконані опіляни. Ефективним вважається також носіння при собі залізного предмета (*«Мій чоловік, як умер, я дуже боялася, і мені казали носити залізо, щоб він до мене не приступив, я носила ключі, навіть спала з ними»* [131, арк. 21]), а також обсіпання будинку священним маком-видюком (*«воно, поки не вибирає всі зерніта, до хати приступити не має права»* [132, арк. 22]; *«заки всьо вибирає, кугутти запіют, і вже всьо – сили більше не має»* [133, арк. 24]).

Цікавий спосіб позбутися мерця-іновірця (йдеться про старого єврея. – Б. К.) описує В. Гнатюк: *«Дай дьїдови грейцар, ни буде ти сьи привиджити»* [134, с. 144]. Натомість на Опіллі кажуть, що не можна відкуплятися від мерців: *«Воно в тебе через копійку всі гроші витягне, і буде вічна діра. Вмерлому належиться молитва і Служба Божя, не важно якої він віри і чи віруючий взагалі. В Бога всі однакові»* [135, арк. 21].

Поширеним на Опіллі є вірування, що речі, так чи інакше пов'язані з покійниками, мають велику силу: шнурок з повішеного приносить щастя, особливо у торгівлі (*«Мариська Ковтючка продає пацьєта, як виїде на базар, то за годину-дві продасть усі. Люди кажут: медом мацєна. А вона має шнур від повішєльника: обведе ним товар довкола, і люди на базарі тільки той товар видьит»* [136, арк. 9]), бинти, якими підв'язували підборіддя, зв'язували руки і ноги померлим *«засліплюють очі ворогам»* (*«Іван краде, машинами возит, а ніхто го не зпає, а як міліція раз щось шукала, а всі знали, що то в нього, ніхто не вповів – забули»* [137, арк. 7]; *«везла через границю і тютюн, і горілку, а зверху на товар клала ті шнурки, митники ніколи не відкривали моїх сумок»* [138, арк. 12]; *«як ті шнурки мати коло себе, то куда б ви не йшли, чого би не просили, то доб'єтисі свого»* [139, арк. 7]), воду, якою обмивали покійника, відьми використовують на шкоду людям, бо вона *«відбирає здоровлі»* [140, арк. 10], *«робит на смерть»* [141, арк. 15], *«краде щісьті»* [142, арк. 10], *«туманит розум»* [143, арк. 19].

Вірять опіляни і в те, що померлі родичі допомагають їм *«з того світу»* (не йдеться про заложних мерців): приходять у сні і допомагають порадами по господарству [144, арк. 16], попереджають про небезпеку [145, арк. 7] і навіть можуть лікувати [146, арк. 14]. В такому випадку вони перебирають частину функцій домовика.

Таким чином, можемо стверджувати, що прадавні вірування в мерців належать до найбільш поширених на території сучасного Опілля. З покоління в покоління передаються знання про джерела походження *«ходячих мерців»*, класифікація яких є дуже виразною (люди, які померли передчасною, наглою або насильницькою смертю; самогубці; особи, яких прокляли батьки; люди, при похованні яких не було дотримано обряду; нехрещені діти), а також про запобіжні заходи щодо їх негативного впливу. Загалом вірування в ходячих мерців на Опіллі не відрізняються від вірувань поширених на більшості території України і описаних в літературі.

Джерела та література: 1. Милорадович В. Українська відьма : Нариси з української демонології / В. Милорадович ; упоряд., перекл. і передм. О. Таланчук. – К. : Веселка, 1993. – С. 9. 2. Милорадович В. Українська відьма. – С. 10. 3. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис / О. Воропай. – Мюнхен : Українське видавництво, 1966. – С. 72-73. 4. Милорадович В. Українська відьма. – С. 12. 5. Гнатюк В. М. Останки передхристиянського релігійного світогляду наших предків / В. М. Гнатюк // Українці : народні вірування, повір'я, демонологія ; упоряд., прим. та біографічні нариси А. П. Пономарьова, Т. В. Косміної, О. О. Боряк. – К. : Либідь, 1991. – С. 398. 6. Зеленин Д. К. Очерки русской мифологии / Д. К. Зеленин // Зеленин Д. К. Избранные труды ; [вступ. ст. Н. И. Толстого ; подготовка текста, коммент., указат. Е. Е. Левкиевской]. – М. : Индрик, 1995. – С. 40. 7. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 214-Е, арк. 5 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Рогатинському р-ні Івано-Франківської обл.). 8. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 11, спр. 215-Е, арк. 9 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Галицькому р-ні Івано-Франківської обл.). 9. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 201-Е, арк. 20 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Жовківському р-ні Львівської обл.). 10. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 204-Е, арк. 12 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Золочівському р-ні Львівської обл.). 11. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 204-Е, арк. 22 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Золочівському р-ні Львівської обл.). 12. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 201-Е, арк. 29 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Жовківському р-ні Львівської обл.). 13. Шухевич В. Гуцульщина / Проф. В.Шухевич – Львів : Загальна друкарня, 1908. – Ч. 5. – С. 202. 14. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 203-Е, арк. 2 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Буському р-ні Львівської обл.). 15. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 208-Е, арк. 11 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Городоцькому р-ні Львівської обл.). 16. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 208-Е, арк. 6 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Городоцькому р-ні Львівської обл.). 17. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 206-Е, арк. 18 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Жидачівському р-ні Львівської обл.). 18. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 208-Е, арк. 15 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Городоцькому р-ні Львівської обл.). 19. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 204-Е, арк. 21 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Золочівському р-ні Львівської обл.). 20. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка.

– Ф. 225, оп. 17, спр. 201-Е, арк. 13 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Жовківському р-ні Львівської обл.). 21. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 215-Е, арк. 5 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Галицькому р-ні Івано-Франківської обл.). 22. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 204-Е, арк. 9 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Золочівському р-ні Львівської обл.). 23. Левкиевская Е. Е. Низшая мифология славян / Е. Е. Левкиевская // Очерки истории культуры славян. – М. : Индрик, 1996. – С. 179. 24. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 203-Е, арк. 21 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Буському р-ні Львівської обл.). 25. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 210-Е, арк. 19 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Пустомитівському р-ні Львівської обл.). 26. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 204-Е, арк. 25 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Золочівському р-ні Львівської обл.). 27. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 201-Е, арк. 27 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Жовківському р-ні Львівської обл.). 28. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 204-Е, арк. 2 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Золочівському р-ні Львівської обл.). 29. Гнатюк В. Останки передхристиянського релігійного світогляду наших предків. – С. 398. 30. Гнатюк В. Останки передхристиянського релігійного світогляду наших предків. – С. 398. 31. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 204-Е, арк. 35 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Золочівському р-ні Львівської обл.). 32. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 210-Е, арк. 20 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Пустомитівському р-ні Львівської обл.). 33. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 207-Е, арк. 9 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Миколаївському р-ні Львівської обл.). 34. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 205-Е, арк. 3 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Перемишлянському р-ні Львівської обл.). 35. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 201-Е, арк. 32 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Жовківському р-ні Львівської обл.). 36. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 204-Е, арк. 33 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Золочівському р-ні Львівської обл.). 37. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 204-Е, арк. 3 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Золочівському р-ні Львівської обл.). 38. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 208-Е, арк. 17 (Польові етнографічні матеріали

ли до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Городоцькому р-ні Львівської обл.). 39. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 204-Е, арк. 36 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Золочівському р-ні Львівської обл.). 40. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 215-Е, арк. 6 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Галицькому р-ні Івано-Франківської обл.). 41. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 208-Е, арк. 19 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Городоцькому р-ні Львівської обл.). 42. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 204-Е, арк. 5 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Золочівському р-ні Львівської обл.). 43. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 206-Е, арк. 8 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Жидачівському р-ні Львівської обл.). 44. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 211-Е, арк. 1 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Яворівському р-ні Львівської обл.). 45. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 207-Е, арк. 4 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Миколаївському р-ні Львівської обл.). 46. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 206-Е, арк. 22 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Жидачівському р-ні Львівської обл.). 47. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 209-Е, арк. 4 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Самбірському р-ні Львівської обл.). 48. Гнатюк В. Останки передхристиянського релігійного світогляду наших предків – С. 401. 49. Шухевич В. Гуцульщина. – Ч. 5. – С. 202. 50. Гнатюк В. Останки передхристиянського релігійного світогляду наших предків. – С. 401. 51. Sokalski V. Powiat Sokalski : pod wzgledem geograficznym, historycznym i ekonomichnym / V. Sokalski. – Lwow, 1899. – S. 253. 52. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 208-Е, арк. 11 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Городоцькому р-ні Львівської обл.). 53. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 201-Е, арк. 36 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Жовківському р-ні Львівської обл.). 54. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 209-Е, арк. 9 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Самбірському р-ні Львівської обл.). 55. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 206-Е, арк. 37 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Жидачівському р-ні Львівської обл.). 56. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 204-Е, арк. 31 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Золочівському р-ні Львівської обл.). 57. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 206-Е, арк. 24 (Польові етнографічні матеріали до

теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Жидачівському р-ні Львівської обл.). 58. Гнатюк В. Останки передхристиянського релігійного світогляду наших предків. – С. 402. 59. Онищук А. Матеріяли до гуцульської демонології. Записані у Зелениці Надвірнянського повіта, 1907–1908 / Антін Онищук // Матеріяли до української етнології. – Львів, 1909. – Т. XI. – С. 51. 60. Гнатюк В. Знадоби до галицько-руської демонології / Володимир Гнатюк // Етнографічний збірник. – Львів, 1904. – Т. XV. – С. 124. 61. Гнатюк В. Знадоби галицько-руської демонології. – Т. XV. – С. 131. 62. Онищук А. Матеріяли до гуцульської демонології. – С. 51 63. Гнатюк В. Знадоби галицько-руської демонології. – Т. XV. – С. 130, 131, 134, 135, 136; Гнатюк В. Нарис української міфології / Володимир Гнатюк ; [підг. та опрац. тексту, вст. ст. і прим. Р. Кирчів]. – Львів : ІН НАН України, 2000. – С. 47. 64. Гнатюк В. Знадоби галицько-руської демонології. – Т. XV. – С. 145; Онищук А. Матеріяли до гуцульської демонології. – С. 52. 65. Гнатюк В. Знадоби галицько-руської демонології. – Т. XV. – С. 155. 66. Шухевич В. Гуцульщина. – Ч. 5. – С. 202. 67. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 208-Е, арк. 21 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Городоцькому р-ні Львівської обл.). 68. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 208-Е, арк. 25 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Городоцькому р-ні Львівської обл.). 69. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 214-Е, арк. 3 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Рогатинському р-ні Івано-Франківської обл.). 70. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 214-Е, арк. 6 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Рогатинському р-ні Івано-Франківської обл.). 71. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 214-Е, арк. 5 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Рогатинському р-ні Івано-Франківської обл.). 72. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 214-Е, арк. 10 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Рогатинському р-ні Івано-Франківської обл.). 73. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 206-Е, арк. 28 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Жидачівському р-ні Львівської обл.). 74. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 206-Е, арк. 20 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Жидачівському р-ні Львівської обл.). 75. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 206-Е, арк. 26 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Жидачівському р-ні Львівської обл.). 76. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 207-Е, арк. 3 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Миколаївському р-ні Львівської обл.). 77. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 207-Е, арк. 6 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Миколаївському р-ні Львівської обл.). 78. Гнатюк В. Нарис української міфології. – С. 220. 79. Гнатюк В. Нарис української міфології. – С. 154. 80.

Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 201-Е, арк. 8 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Жовківському р-ні Львівської обл.). 81. Гнатюк В. Знадоби галицько-руської демонології. – Т. XV. – С. 129. 82. Гнатюк В. Знадоби галицько-руської демонології. – Т. XV. – С. 133. 83. Гнатюк В. Знадоби галицько-руської демонології. – Т. XV. – С. 139. 84. Милорадович В. Українська відьма. – С. 18. 85. Милорадович В. Українська відьма. – С. 18. 86. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 201-Е, арк. 34 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Жовківському р-ні Львівської обл.). 87. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 203-Е, арк. 11 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Буському р-ні Львівської обл.). 88. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 203-Е, арк. 14 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Буському р-ні Львівської обл.). 89. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 208-Е, арк. 10 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Городоцькому р-ні Львівської обл.). 90. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 206-Е, арк. 27 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Жидачівському р-ні Львівської обл.). 91. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 207-Е, арк. 8 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Миколаївському р-ні Львівської обл.). 92. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 215-Е, арк. 12 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Галицькому р-ні Івано-Франківської обл.). 93. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 208-Е, арк. 14 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Городоцькому р-ні Львівської обл.). 94. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 206-Е, арк. 21 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Жидачівському р-ні Львівської обл.). 95. Гнатюк В. Знадоби галицько-руської демонології. – Т. XV. – С. 129. 96. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 207-Е, арк. 26 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Самбірському р-ні Львівської обл.). 97. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 207-Е, арк. 9 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Миколаївському р-ні Львівської обл.). 98. Гнатюк В. Останки передхристиянського релігійного світогляду наших предків. – С. 400. 99. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 201-Е, арк. 39 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Жовківському р-ні Львівської обл.). 100. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 206-Е, арк. 41 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Жидачівському р-ні Львівської обл.). 101. Гнатюк В. Останки передхристиянського релігійного світогляду наших предків. – С. 399. 102. Архів Львівського націона-

льного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 214-Е, арк. 9 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Рогатинському р-ні Івано-Франківської обл.). 103. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 215-Е, арк. 11 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Галицькому р-ні Івано-Франківської обл.). 104. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 206-Е, арк. 27 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Жидачівському р-ні Львівської обл.). 105. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 206-Е, арк. 28 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Жидачівському р-ні Львівської обл.). 106. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 204-Е, арк. 30 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Золочівському р-ні Львівської обл.). 107. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 214-Е, арк. 4 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Рогатинському р-ні Івано-Франківської обл.). 108. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 206-Е, арк. 19 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Жидачівському р-ні Львівської обл.). 109. Гнатюк В. Знадоби галицько-руської демонології. – Т. XV. – С. 132. 110. Гнатюк В. Знадоби галицько-руської демонології. – Т. XV. – С. 133. 111. Онищук А. Матеріали до гуцульської демонології. – С. 55. 112. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 215-Е, арк. 13 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Галицькому р-ні Івано-Франківської обл.). 113. Гнатюк В. Знадоби галицько-руської демонології. – Т. XV. – С. 137. 114. Гнатюк В. Знадоби галицько-руської демонології. – Т. XV. – С. 146. 115. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 207-Е, арк. 11 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Миколаївському р-ні Львівської обл.). 116. Гнатюк В. Знадоби галицько-руської демонології. – Т. XV. – С. 132. 117. Гнатюк В. Знадоби галицько-руської демонології. – Т. XV. – С. 140. 118. Гнатюк В. Знадоби галицько-руської демонології. – Т. XV. – С. 135. 119. Гнатюк В. Знадоби галицько-руської демонології. – Т. XV. – С. 134. 120. Гнатюк В. Нарис української міфології. – С. 47.; Чубинській П. Труды этнографическо-статистической экспедиции въ Западно-русскій край, снаряженной Императорскимъ Русскимъ Географическимъ Обществомъ. Юго-Западный отдель. – С.-Петербургъ, 1872. – Т. I : Вєрованія и суевєрія. Загадки и пословицы. Колдовство. – С. 81. 121. Онищук А. Матеріали до гуцульської демонології. – С. 51. 122. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 204-Е, арк. 31 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Золочівському р-ні Львівської обл.). 123. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 214-Е, арк. 15 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Рогатинському р-ні Івано-Франківської обл.). 124. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 215-Е, арк. 15 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у

Галицькому р-ні Івано-Франківської обл.). 125. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 206-Е, арк. 33 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Жидачівському р-ні Львівської обл.). 126. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 216-Е, арк. 1 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Долинському р-ні Івано-Франківської обл.). 127. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 206-Е, арк. 9 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Жидачівському р-ні Львівської обл.). 128. Гнатюк В. Нарис української міфології. – С. 216. 129. Гнатюк В. Нарис української міфології. – С. 216. 130. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 207-Е, арк. 20 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Миколаївському р-ні Львівської обл.). 131. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 207-Е, арк. 21 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Миколаївському р-ні Львівської обл.). 132. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 208-Е, арк. 22 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Городоцькому р-ні Львівської обл.). 133. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 208-Е, арк. 24 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Городоцькому р-ні Львівської обл.). 134. Гнатюк В. Знадоба галицько-руської демонології. – Т. XV. – С. 144. 135. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 207-Е, арк. 21 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Миколаївському р-ні Львівської обл.). 136. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 204-Е, арк. 9 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Золочівському р-ні Львівської обл.). 137. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 202-Е, арк. 7 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Кам'яно-Бузькому р-ні Львівської обл.). 138. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 204-Е, арк. 12 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Золочівському р-ні Львівської обл.). 139. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 214-Е, арк. 7 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Рогатинському р-ні Івано-Франківської обл.). 140. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 214-Е, арк. 10 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Рогатинському р-ні Івано-Франківської обл.). 141. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 203-Е, арк. 15 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Буському р-ні Львівської обл.). 142. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 204-Е, арк. 10 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Золочівському р-ні Львівської обл.). 143. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225,

оп. 17, спр. 204-Е, арк. 19 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Золочівському р-ні Львівської обл.). 144. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 208-Е, арк. 16 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Городоцькому р-ні Львівської обл.). 145. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 208-Е, арк. 7 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Городоцькому р-ні Львівської обл.). 146. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка. – Ф. 225, оп. 17, спр. 215-Е, арк. 14 (Польові етнографічні матеріали до теми «Демонологія українців Опілля», зафіксовані у Галицькому р-ні Івано-Франківської обл.).

УДК 94:323.269.6(44) «13»

Андрій ПОГРЕБЕННИК

НАРОДНО-РЕЛІГІЙНІ ВИСТУПИ У ФРАНЦІЇ В XIV ст.: ЖАКЕРІЯ І ПАРИЗЬКЕ ПОВСТАННЯ 1358 РОКУ

Стаття присвячена дослідженню одного з найбільших антифеодальних селянських повстань в середньовічній Європі – Жакерії та Паризького повстання під проводом Етьєна Марселя 1358 року. У публікації проаналізовано соціально-економічні та політичні причини й передумови повстань, програмні вимоги та соціальний склад повстанців, причини поразки. Крім того, автором послідовно висвітлено розвиток ключових подій, охарактеризовано особисті якості керівників як організаторів повстань, досліджено вплив і наслідки означених народних виступів.

Ключові слова: Жакерія, Гільом Каль, Етьєн Марсель, Генеральні штати, Бовезі, Столітня війна, дофін, серваж, виланство.

Андрей ПОГРЕБЕННИК

НАРОДНО-РЕЛИГИОЗНЫЕ ВЫСТУПЛЕНИЯ Я ВО ФРАНЦИИ В XIV в.: ЖАКЕРИЯ И ПАРИЖСКОЕ ВОССТАНИЕ 1358 ГОДА

Статья посвящена исследованию одного из крупнейших антифеодальных крестьянских восстаний в средневековой Европе – Жакерии и Парижского восстания 1358 года. В публикации проанализированы социально-экономические и политические причины и предпосылки восстаний, программные требования, социальный состав восставших, причины поражения. Кроме того, автором последовательно освещено развитие ключевых событий, охарактеризованы личностные качества руководителей как организаторов восстаний, исследовано влияние и последствия этих народных выступлений.

Ключевые слова: Жакерия, Гильом Каль, Этьен Марсель, Генеральные штаты, Бовези, Столетняя война, дофин, серваж, виланство.